

Bayer Árpád

Identitás és önállósodás az agglomerációban A Baross Gábor-telep és intézményei a második világháború előtt¹

Az identitás

„Baross Gábor telep Budapest déli részén Dél-Budán található a XXII. kerületben. Egyik oldalról Budatétény, másik oldalról Nagytétény határolja. Az én dédapám már az 1920-as évektől élt itt, tehát az őseim is jól érezték magukat, ha még mindig itt lakunk. Én azért szeretek itt lakni, mert jó a levegő, kicsi a forgalom, nem olyan zajos a környék. A fák szép nagyra nőttek, sok a zöld növény, a kertek ápoltak, virágosok. Hamar beérünk a belvárosba, de olyan [mintha] kisvárosban élnénk. Jó a közösségi élet is, sok program van lakóhelyünkön amit helyi emberek szerveznek. [...] Én is Baross Gábor telepen szeretném leélni az életemet.”

Ezeket a sorokat egy ötödikes fiú vetette papírra egy iskolai feladat keretében 2012-ben. A szöveg, a telep elhelyezésén túl, nemcsak a mai barossi identitás fontos pilléreit tartalmazza (vidékiek, csendes környezet, könnyen elérhető belváros, közösségi élet), hanem megfogalmazza azokat a kritériumokat is, amelyek – a közel-múlt kutatási eredményei alapján – a helyi identitás erősségét leginkább meghatározzák: a táj vonzását, az infrastrukturális környezetet (pl. közlekedés) és az emberi tényezőket.²

Az identitásról könyvtárnyi szakirodalom áll a rendelkezésünkre. Foglalkoztak vele (a teljesség igénye nélkül) szociológusok, pszichológusok, történészek és néprajzkutatók; a különböző tudományterületek a saját megközelítésüknek és érdeklődésüknek megfelelően nyúltak a témához, és különböző módokon definiálták azt. A fogalmat először Erik H. Erikson használta, aki a pszichoszociális fejlődésről szóló elméletében a serdülőkorhoz köti az identitást és identitásjavart.³ „A fogalom tehát mindössze két-három évtized alatt futotta be látoányos »karrierjét«” – olvashatjuk 1986-ból.⁴

Manuel Castells *Az identitás hatalma* című könyvében szociológusként a következőképpen határozza meg az azonosságtudatot: „Identitáson társadalmi szereplők esetében az életcélok felépítésének folyamatát értem, valamely kulturális attribútum vagy

¹ A Baross Gábor-telep történetéről szóló kutatás további eredményeiről lásd: BAYER ÁRPÁD – PELIKÁN Imre: *Baross Gábor-telep története. Kezdetektől a Budapesthez csatolásig*. Budapest, Baross Gábor-telepi Polgári Kör, 2014.

² BUGOVICS, 2007.

³ ERIKSON, (1950).

⁴ PATAKI, 1986. 9.

kulturális attribútumok valamely összefüggő halmaza alapján, ami a célok más forrásaival szemben elsőbbséget élvez.”⁵ Az előző, célokat és kulturális attribútumokat kiemelő meghatározás helyett a szociálpszichológus Susan Fiske a csoporttagságot állítja a középpontba. „A társas identitás – írja – az egyén énfogalmának a csoporttagságból származó része”,⁶ ami tartalmazza az ideális csoporttag tulajdonságait és értékrendjét is. Akármelyik irányzatot vesszük alapul, „abban könnyű egyetértésre jutni, hogy szociológiai szempontból minden identitás konstruált identitás” – olvashatjuk Castells összegzését. „Az igazi kérdés az, hogy az identitások hogyan, miből, ki által konstruálva és mi célból jöttek létre.”⁷

Az identitás felépítéséhez nem elég a közös lakókörnyezet.⁸ Ha mégis létrejön helyi identitás, akkor is különböző mértékben érinti a területen lakókat. Az identitás kialakulásának feltétele, hogy az emberek részt vegyenek helyi mozgalmakban, amelyeken keresztül felfedezhetik és védelmezhetik közös, vélt vagy valós érdekeiket, valamint, hogy kialakuljon egy közös életmód, és közös célokat fogalmazzanak meg.⁹ Az egy helyen élőköt összeköti a közös érdek, egy közös cél, aminek a felismerésével és megvalósításával kialakul egy csoport.¹⁰

Az identitást nemcsak a helyi lakosok konstruálhatják, hanem egy intézmény is. Az államnak például érdeke, hogy az emberek azonosulni tudjanak vele, és így lojálisak legyenek hozzá. Többek között ezért használ saját szimbolikát, amely a nemzeti címer, a zászló vagy a himnusz formájában jelenhet meg. A községek is használnak hasonló eszközöket: a címeren kívül egy falunap vagy a település határában lévő üdvözlő tábla is erősítheti az identitást. Ezek a konstrukciók azonban csak elősegítik az identitást, de nem tudják létrehozni azt, ha a társadalmi szereplők nem teszik magukévá az intézmény által meghatározott célokat, és nem teszik őket cselekedeteik mozgatórugóivá.¹¹

Az egyén számára a társas identitás célja a szociálpszichológia szerint „a saját csoport más csoportokénál kedvezőbb értékelése”, ezáltal pedig az önértékelés meg-alapozása. Ehhez szükség van legalább egy másik csoportra, az *outgroup*ra („ők”), akikhez képest létrejön az *ingroup* („mi”).¹² A csoport formálódása alatt néhány személy dominánssá válik, kialakulnak a szerepek, megjelennek a csoport vezetői, munkásai vagy ideológusai. Természetesen nem egyszeri folyamatról van szó, hanem az azonosságtudat folyamatos változásáról: új célok fogalmazódnak meg, új vezetők érkeznek, és más-más csoportnormák, jellemvonások kerülnek előtérbe. Egy-egy helyi csoport céljai között szerepelhet az életkörülmények javítása, a helyi kulturális élet fellendítése, a helyi politikai autonómia, de már egy mozgalom formálódása is új célok megfogalmazására ösztönzi a tagokat.¹³

⁵ CASTELLS, (1997). 28.

⁶ FISKE, (2004). 559.

⁷ CASTELLS, (1997). 29.

⁸ Vö.: „a helyi környezetek – önmagukban – nem alakítanak ki sajátos viselkedési mintákat, és ami azt illeti, megkülönböztethető identitást sem.” (CASTELLS, (1997). 94.)

⁹ CASTELLS, (1997). 95.

¹⁰ Vö.: „Csoportok csak abban az esetben jöhetnek létre, ha a potenciális tagoknak eleve olyan érdekeik vannak, amelyeket csak közösen realizálhatnak.” (Olsont idézi: CSEPELLI, (1997). 410.)

¹¹ CASTELLS, (1997). 29.

¹² FISKE, (2004). 559.

¹³ CASTELLS, (1997). 95.

A csoport területének különböző helyszíneire az emberek személyes emlékeket, élményeket kötnek, az egyes épületek a mindennapi élet részeként a biztonságos környezet képzetét keltik, egy-egy emléktábla vagy szobor pedig a csoport közös múltjára emlékeztet. Az adott hely primer jelentéséhez szimbolikus értelmezés is társul.¹⁴ Egy épület, tér, utca a helyiek „otthonává” válik, magukénak érzik, így fontos lesz nekik a környék fejlődése és szépsége. Erre utalt Cséfalvay Zoltán, amikor azt írta, hogy „a helyi identitás fejlesztése a leghatékonyabb és a legolcsóbb települési fejlesztési beruházás”.¹⁵

Bugovics Zoltán a helyi identitást befolyásoló tényezőket vizsgálta a mai Magyarországon. Tizenkét faktort különített el, amelyek fontosságára városi és vidéki közegben is rákérdezett. Kutatásának eredménye szerint a legmeghatározóbb faktorok a társas kapcsolatok, a csoporthoz tartozás érzése és a megélhetési lehetőségek, másodlagos tényezőnek pedig a környezet számít (különösen esztétikai szempontok miatt). A kulturális-művelődési tényezők is fontos szerepet kapnak, a többi faktor jelentősége elmarad ezek mögött.¹⁶

A továbbiakban egy helyi identitás kialakulását igyekszem bemutatni. A dolgozat vázát a Baross Gábor-telep infrastrukturális fejlődése és a telep jelentősebb épületeinek, intézményeinek története adja. Valójában azonban a Bugovics által másodlagos faktorként meghatározott környezeti tényezők mögött levő emberi tényezőkre szeretném felhívni a figyelmet: arra, ahogyan a lakóhely alapján csoportba szerveződő emberek közösen lépnek fel szűkebb környezetük élhetőbbé tételéért. A helyiekben kialakult a „mi-tudat” is, amely időnként szemben áll az *outgroup*-al (az esetek többségében Nagytétény jelentette ezt a csoportot). Véleményem szerint a helyi identitás kialakulásának egyik mozgatórugója lehetett, hogy az infrastrukturális fejlesztések legtöbbször csak a telepen lakók egységes fellépésének, csoportba szerveződésének köszönhetően valósulhattak meg.

A közlekedési lehetőségek és az infrastruktúra bemutatása után a telep története szempontjából a két legfontosabb intézmény, az iskola és a katolikus templom létrehozásának körülményeit fogom górcső alá venni. Mivel kevés történeti munka született Nagytétényről,¹⁷ elsősorban levéltári forrásokat használtam fel a kutatás során. Nagy segítségemre voltak Nagytétény község közgyűlésének jegyzőkönyvei, a Párkányi Ferenc által írt kiadatlan monográfia,¹⁸ valamint a *Nagytétényi Újság* számai. Dolgozatomban bemutatom a „barossi” identitás kialakulását és a közben felmerülő vitákat, valamint a Nagytéténnyel való viszony alakulását a telep felparcellázásától (1905) a helyi intézményrendszer két világháború közötti kialakulásáig. Végül vázolom majd a helyi, településrészhez kötődő identitás kialakulásának feltevezett okait.

¹⁴ CSÉFALVAY, 1990. 90.

¹⁵ CSÉFALVAY, 1990. 90.

¹⁶ BUGOVICS, 2007. 233.

¹⁷ A fontosabb publikált források: CZAGA-GARBÓCZI-SZABÓ, 2002.; JOÓ-TÓTH, 1988.

¹⁸ PÁRKÁNYI, 1958.

Nagytétény, Budatétény és a Baross Gábor-telep

Nagytétény, mint sok más Buda környéki település, sváb borászfalu volt az 1880-as évekig, amikor a filoxéra gyakorlatilag kipusztította a szőlőültetvényeket. A 20. század eleje azonban ismét fellendülést hozott, amikor Budapest közelségének (is) köszönhetően elindult az ipari fejlődés, mezőgazdasági területen pedig az őszibarack-termesztés vált jelentőssé. A század elejétől kezdve a lakosok száma folyamatosan nőtt: a helység 1900-ban 2614 lakossal, 1910-re már 3914 lakossal rendelkezett, ez a szám az 1940-es években pedig elérte a tízezer főt.¹⁹ A község növekvő feladatait mutatja, hogy 1906-ban másodjegyzői állást hoztak létre,²⁰ öt évvel később pedig már két segédjegyzőt fizetett a település.²¹ A lakosság döntő többsége (1900-ban 1720 fő) német anyanyelvű volt, de arányuk már az 1910-es években 50% alá csökkent, 1930-ban pedig már csak pár százan vallották magukat német anyanyelvűnek.²²

A nagytetényi lakosok zömmel a katolikus vallást követték, de a környék egyik legjelentősebb zsidó hitközsége is itt működött a század elején, közel 300 taggal.²³ Az izraelita hitközség tagjainak száma a német anyanyelvűekéhez hasonlóan folyamatosan csökkent, 1900-ban már a budafoki hitközség számlált több lelket.²⁴ 1941-ben százötvenen vallották magukat zsidónak, 1949-re pedig – a deportálások után – már csak 21 izraelita élt a községben.²⁵ A helyüket reformátusok vették át, akik az 1890-es években ugyan még elenyésző számban éltek itt, 1927-ben azonban már – a település második legnagyobb felekezeteként – templomot építettek maguknak.

A Baross Gábor-telep közigazgatásilag Nagytétényhez tartozott, de fontos megemlíteni a telep tőszomszédságában fekvő Kistétényt is, ami 1873-ban vált el Nagytéténytől, és 1915-ben változtatta meg a nevét Budatétényre.²⁶ Az országút fölötti domboldalon fekvő településen sok nyaraló állt, melyek zömmel fővárosi családok tulajdonában voltak. A község lakóinak többsége a katolikus vallást követte: 1903-ban alakult meg az egyházközség, és 1912-ben épült fel a templom.²⁷ A lakosság növekedésének fő oka a főváros közelsége volt: egyszerre érvényesültek az urbanizáció és a szuburbanizáció hatásai. Budapestet már a kortársak is azzal vádolták, hogy elszívja a népességet a többi város elől: az egész országból érkeztek a bevándorlók nemcsak a fővárosba, hanem a környékére is.²⁸

A szuburbanizáció tetten érhető a Baross Gábor-telep esetében is. A parcellázás évéből, 1905-ből 36 adásvételi szerződés maradt fenn, amelyeknek háromnegyedét (27) budapestiek írták alá, akik a város zsúfoltsága elől menekülhettek a tágasabb agglomerációba, esetleg az új ház vagy telek bérletbe adásából, eladásából remél-

¹⁹ KALMÁR, 2002. 310.

²⁰ BFL, JK, 1905/73.

²¹ BFL, JK, 1911/43.

²² A népszámlálási adatok forrása: CZAGA–GARBOCZI–SZABÓ, 2002. 340.

²³ THIRRING, 1900. 263.

²⁴ JOÓ–TÓTH, 1988. 228.

²⁵ JOÓ–TÓTH, 1988. 321.

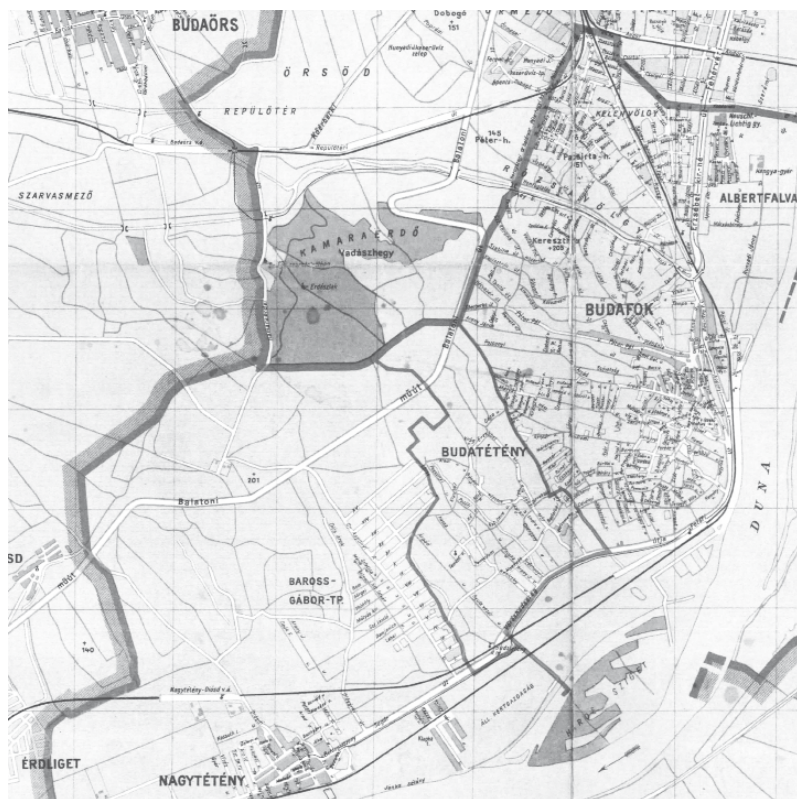
²⁶ JOÓ–TÓTH, 1988. 252.; CZAGA–GARBOCZI–SZABÓ, 2002. 328.

²⁷ *Budafok és vidéke*, 14. (1912. augusztus 24.) 19. sz. 3.

²⁸ GYÁNI–KÖVÉR, 2003. 63.

hetek bevétel. Ez a terület a harmincas években is népszerű maradt. A telepre költözők már 1909-ben megalapították a Baross Gábor-telepi Polgári Kört, ami meghatározó szerepet vállalt a község életében. 1910-ben pedig a megye monográfiája már több mint száz lakóházzal és nyaralóról ír.²⁹

Bugovics Zoltán említett, a helyi identitást vizsgáló kutatásából kiderül, hogy a táj vonzása a megkérdezettek 72%-a szerint fontos tényező az azonosság-tudat kialakulásában. Érdekes nekünk is feltenni a kérdést: miért lehetett vonzó a táj, amelyen a Baross Gábor-telep felépült? Az első ideköltözőket a várostól való elszakadás motiválhatta. Nagytétény és környéke korábban is ismert kirándulohely volt, a frissen felparcellázott terület pedig az országúton könnyen megközelíthető. A telep domboldalra épült, így a telkek nagy részéről panoráma nyílt az Alföldre és a környékre. A Duna és a közeli Stefánia-tó a vízi sportok gyakorlására is lehetőséget adott, valamint a környék borai is csábítóak lehettek az ingatlanvásárlók számára. Csorbított a telep vonzerején, hogy közvetlen szomszédságában kavicsbánya működött.³⁰ A kedvező árú telkek, az olcsó munkaerő és a főváros gyors megközelíthetősége miatt egyre több gyár is a környékre költözött, ami a táj békés, természetközeli jellegét rontotta ugyan, de sokak számára jelentett megélhetést.

A Baross Gábor-telep és környéke 1947-ben. Forrás: bpxv.blog.hu

²⁹ BOROVSKY, (1910). 100.

³⁰ PÁRKÁNYI, 1958. 114.

A telep infrastruktúrája

Közlekedés

Már az 1880-as években felmerült a Nagytétény és Budapest közötti helyi érdekű vasút kiépítésének gondolata,³¹ de a munkálatok csak 1899-re fejeződtek be, és a vasútvonal akkor is csak Budafokig készült el. Nagytétény község jelezte is az építető cégnek, hogy az nem teljesíti kötelességét,³² azonban még akkor sem kezdődött el az építkezés, amikor a település pénzt ajánlott fel hozzájárulásként.³³ A csúszás miatt az első években a Baross Gábor-telepi telektulajdonosok hiába várták a telekvásárláskor ígért járatot, a Nagytétényig futó pályát csak 1909-ben adták át. A HÉV már az első évben hasznot termelt, amit a következő esztendőben növelni is tudott.³⁴ Ennek ellenére a vonal által érintett települések lakossága nem volt megelégedve a szolgáltatással: nem elég, hogy zsúfolt volt és drága, de fűtéssel és világítással sem szerelték fel a kocsikat. A körülmények javítására 1931-ben tárgyalást kezdeményezett a három érdekelt község, Budafok, Nagytétény és Albertfalva lakossága,³⁵ és bár 1932-ben a főváros lett a tulajdonos,³⁶ a harmincas években is központi probléma maradt a villamosvasút.³⁷

A távolsági vasútvonal látszólag ugyan szoros összeköttetést biztosított Budapesttel, ám a Baross Gábor-telepre költözők a távoli budafoki és a Nagytétény túloldalán, a teleptől 3-4 km-re lévő Tétény–Diósd nevű állomás közül választhattak. Weisz Gyuláné, a Baross Gábor-telep felparcellázója ezért 1907-ben kérvényt nyújtott be a nagytétényi előjárósról, melyben azt kérte, hogy anyagilag is járuljanak hozzá a 6. számú órháznál, Kistétény és a Baross Gábor-telep határában létesítendő vasúti megálló költségeihez. A képviselő-testület azonban nem támogatta a javaslatot, hanem egy teherpályaudvar kiépítését kérte a MÁV-tól a 7. számú órháznál, ami a Diósárokból és a községből való áruszállítást könnyítette volna meg, mondván, hogy ezáltal „*Weisz Gyuláné és társainak igényi is kielégíttetnek*”.³⁸

Ez volt az első eset (rögtön két évvel a telep alapítása után), hogy egy, a Baross Gábor-telep érdekében álló felterjesztést a község nem támogattott. A 6. számú órháznál tervezett megállóval könnyebben el lehetett volna érni a telepről a vasutat, mint korábban, a község más részén élőknek azonban nem származott volna belőle haszna. Az előjáróság nem azonosult a Baross Gábor-telep érdekeivel, aminek véleményem szerint két fő oka lehetett. Az egyik, hogy egy magánvállalkozás keretében parcellázták fel és hasznosították a területet. Ez azt jelentette, hogy a község nem vett részt a nyereségesnek tűnő vállalkozásban, így hasznot sem remélhetett belőle. Már 1905-ben elhangzottak ellenvélemények a Baross Gábor-teleppel

³¹ LOVÁSZ-VÁRNAGY, 1987. 216.

³² BFL, JK, 1900/27.

³³ BFL, JK, 1906/24.; 1906/40.

³⁴ *Budafok és vidéke*, 13. (1911. február 11.) 4. sz. 2.

³⁵ *Budafok és vidéke*, 15. (1913. február 25.) 4. sz. 1.

³⁶ PÁRKÁNYI, 1958. 127.

³⁷ Lásd például: *Nagytétényi Újság*, 2. (1934. július) 7. sz. 1-2.; 2. (1934. május) rendkívüli kiadás, 3-4.; 4. (1936. december 25.) 24. sz. 4-5.

³⁸ BFL, JK, 1907/118.

szemben. Ekkor Weisz Gyula egy út kijelölését és felárkolását kérte a községtől, de „többen ellenezték a kérdés felterjesztését azon indokból hogy Weiss Gyula a Baross Gábor telep vállalatával esetleg igen nagy vagyont fog szerezni, [ezért] kötelezettsége hogy ennek előfeltételeit saját költségén szerezze meg”.³⁹ A község azért támogatta a javaslatot, mert a jegyző elmondta, hogy az út kijelölése és a víz elvezetése nemcsak érdeke a községnek, de kötelessége is.

Az ellentétek másik, hosszú távon is fontos oka véleményem szerint a telep és Nagytétény távolsága lehetett. A 2-3 kilométeres földrajzi távolság miatt a Baross Gábor-telepnek és az anyaközségnek más érdekei voltak. A képviselőtestület nem akart hozzájárulni egy olyan vasútállomás kialakításához, ami a belterületétől több kilométerre volt, egy másik község, Kistétény határában. Az érdekek mentén tehát már a kezdetektől elkülönült a Baross Gábor-telepen és Nagytétényben élők közössége. Ezek a nézetkülönbségek lehettek a csirái a kialakulófélben lévő öntudatnak. A későbbi forrásokból kiderül, hogy végül a kistétényiek és a „barossiak” jártak jól: 1908 júliusában a *Budafok és vidéke* című lap arról számolt be, hogy „a 6-os számú örháznál »Kistétény« elnevezéssel feltételes megállóhely létesült”,⁴⁰ míg a teherpályaudvar kialakításához szükséges önrészt Nagytétény még 1908-ban sem tudta kifizetni.⁴¹

A Baross Gábor-telepet kevésbé érintette a dunai közlekedés, ami 1900-tól kötötte össze az anyaközséget a fővárossal,⁴² a közúti hálózat viszont fontos szerepet töltött be: a Székesfehérvárra tartó közút a telep határán futott, merőlegesen annak főútjával, ami Főző László nagytétényi jegyző nevét viselte. A főutat az 1930-as években az Apponyi családról nevezték el,⁴³ majd a második világháború után kapta a ma is használatos Dózsa György út elnevezést. Buszjárat csak az ötvenes évektől érintette a Baross Gábor-telepet.⁴⁴

Villany, víz

A telep felparcellázásakor az alsóbb, Dunához közelebbi utcákba bevezették a vizet,⁴⁵ a felsőbb részekben pedig kutakat fúrtak.⁴⁶ A vízellátás kérdése újra és újra felmerült a község közgyűlésén, de a hálózat bővítésére csak a második világháború után került sor. 1944-ben a németek építkeztek a környéken: vízvezetékét fektették le,⁴⁷ aminek a kibővítésével az ötvenes évekre épült ki teljesen a vízvezeték-hálózat.

1922. július 25-én Nagytétény előljárósága a község egyesületeit és szervezeteit a villanyvilágítással kapcsolatos teendők megbeszélésére hívta össze. A Baross Gábor-telepi Polgári Kör küldöttsége is részt vett az eseményen, ahol megütközve tapasztalták, hogy csak az anyaközségben tervezték bevezetni az áramot, ezért levelet fogalmaztak a községnek, amelyben hangot adtak megrökönyödésüknek,

³⁹ BFL, JK, 1905/84.

⁴⁰ *Budafok és vidéke*, 2. (1908. július 19.) 29. sz. 5.

⁴¹ BFL, JK, 1908/151.

⁴² JOÓ-TÓTH, 1988. 200.

⁴³ BFL, JK, 1930/128.

⁴⁴ PÁRKÁNYI, 1958. 126.

⁴⁵ BFL, JK, 1921/43.

⁴⁶ FEINEK, é. n. 53.; PÁRKÁNYI, 1958. 125.

⁴⁷ JOÓ-TÓTH, 1988. 346.; PÁRKÁNYI, 1958. 125.

illetve egy javaslattal is előálltak. A levél legfontosabb része az utolsó néhány sor: *„Amennyiben pedig a tek[intetes] Elöljáróság jelen kérelmünket érdemben nem méltányolná és azt elutasítaná, előre is bejelentjük, hogy a nagytetényi villamos világítás berendezése és fenntartása költségéhez hozzájárulni semmi körülmények között hajlandók nem leszünk s ha más megoldás nem marad, a Községtől leendő elszakadást fogjuk szorgalmazni.”*⁴⁸

Nem ez volt az első elszakadási törekvés. A telepen már 1914-ben felmerült, hogy inkább a jóval közelebbi Budatétényhez lenne érdemes tartozni, azonban a mozgalmat vállaló Nagy József (és több más elszakadáspárti) végül elköltözött a Baross-telepről.⁴⁹ 1921-ben újra a közigazgatási határok átalakítása volt terítéken Nagytétény képviselő-testületének ülésein. A járási főszolgabíró elrendelte, hogy a község tárgyaljon az elszakadási kérelemről, ugyanis Budatétény kérvényezte a Baross-telep hozzájuk csatolását, mivel állításuk szerint a barossi gyerekek a budatétényi iskolába jártak. A képviselők felszólították a Baross Gábor-telep lakosságát, hogy nyilatkozzanak az ügyben. *„76 család a Nagytétény község kötelékében való megmaradás 1 család pedig Budatétény községhez leendő átcsatolás mellett nyilatkozott.”* A község tehát tiltakozott az elcsatolás ellen, mert az ottmaradt Baross Gábor-telepiek sem akartak átsorolni, Budatétény indokai pedig nem állták meg a helyüket, hiszen a Barosson is volt iskola és a Nagytétény *„különben is kicsiny határából nem engedheti meg egy fejlődésnek indult, és nagyobb területen fekvő telep elszakítását”*⁵⁰

Az, hogy a Baross Gábor-telepen felmerült a Nagytéténytől való elszakadás gondolata, azt mutatja, hogy saját identitással rendelkezhetett a telepen élők egy része. Az, hogy mindez már az első házhelyek megvételeét követő tíz éven belül bekövetkezett, azt jelentheti, hogy az itt élők a kezdetektől jobban kötődtek a szűkebb településrészhez, mint a községhez. A Budatétény és Nagytétény közötti döntés alapján úgy tűnhet, hogy a lakosság elsősorban mégis Nagytétényhez kötődik, de csupán a két település közül lehetett választani, a településen belüli helyzetet csak igen áttételesen értékelték a családok, a döntés mögötti megfontolásokat pedig egyáltalán nem ismerjük. Igazán erős függetlenségi mozgalom nem tudott kialakulni, aminek egyik oka feltehetően az igazi alternatíva hiánya: a szomszédos község, Budatétény 1873-ban vált függetlenné Nagytéténytől, de az 1880-as évektől egészen az 1930-as évekig visszatérő probléma volt, hogy a község gazdaságilag nem tudott megállni a lábán, így rendszeresen felmerült a Nagytétényhez vagy Budafokhoz való csatlakozás gondolata. Budatétény lakossága közel a duplájára nőtt volna, ha egyesül a teleppel, de a fűziót végül a telepen élők többsége nem támogatta, a Baross Gábor-telep esetleges önállósága pedig feltehetően csak egy állandó anyagi gondokkal küzdő település létrejöttét jelenthette volna.

Visszatérve 1922-höz és a nagytétényi villanyvilágítás bevezetése kapcsán kiélesedő konfliktushoz: hogy érkezett-e válasz a polgári kör elszakadást is kilátásba helyező levelére, nem derül ki a forrásokból. A telep továbbra is Nagytétény része maradt, és még évekig várt a villanyvilágításra. A község csak akkor tette meg a következő lépéseket, amikor a Budafoki Villamossági Rt. jelentkezett, hogy ki akarja építeni a hálózatát a Baross Gábor-telep területén fekvő I–VII. utcákban.⁵¹

⁴⁸ BFL, V. 707. B, 2. kisdoboz, 1922. augusztus 5.

⁴⁹ BFL, JK, 1919/53.

⁵⁰ Az itt ismertetett eset a következő határozat kapcsán olvasható: BFL, JK, 1921/8.

⁵¹ BFL, JK, 1925/26.

A Baross Gábor-teleppel összenőtt Szabó-telep lakossága 1926-ban kérte a községtől a világítás kiépítését, 1927-ben pedig Hupka Péter képviselő szólalt fel a hálózat bővítéséért.⁵² Erre végül 1934-ben kerül sor, a korábbi kérvényeket a község anyagi okokra hivatkozva sorra elutasította. A következő években rendszeresek voltak a fejlesztések: nagyobb teljesítményű izzókat szereltek fel, és egyre több lámpát állítottak a közvilágítás szolgálatába a telep megfelelő kivilágításának érdekében, de még 1941-ben is érkezett panasz ez ügyben.⁵³

A telepre költözőknek sok fejlesztést ígértek a parcellázók, amelyeknek egy részét meg is valósították, azonban a nevük az 1910-es évek végén tűnt fel utoljára, ekkortól ugyanis a Baross Gábor-telepi Polgári Kör vette át a fejlesztésekkel kapcsolatos feladatokat. Az infrastruktúra fejlesztése lassan haladt, a legtöbb beruházás csak a harmincas években készült el. Az épített környezet és a szolgáltatások korszerűsítésében nemcsak az életkörülmények javulását kell látnunk, hanem sokszor a csoport vagy a polgári kör fellépésének eredményét is. Az érdekérvényesítés és az elért eredmények is erősítették a helyi öntudatot. A közös cél érdekében való munka erősítette a csoporthoz tartozás érzését, ráadásul személyes kapcsolatok kialakulását is elősegítette, amelyek – Bugovics Zoltán kutatásai szerint – fontos tényezői a szilárd helyi identitásnak. Ezenfelül a fejlesztések eredményei nyomán javuló körülmények egyre otthonosabbá tették az emberek szűkebb lakókörnyezetét, ami szintén pozitívan hatott a lokális identításra.

Mint láttuk, a Baross Gábor-telep többször is konfliktusba került az infrastrukturális fejlesztések kapcsán Nagytéténnyel. A vasúti megállóhely létesítésének ügyében az érdekellentét hamar elsimult, de a villanyvilágítás kapcsán a Baross Gábor-telepi Polgári Kör elszakadási törekvéseket is megfogalmazott, nem először a telep történetében. Az anyaközségtől való elszakadás gondolatának megjelenése egyértelműen arra utal, hogy a telepen kialakult egy olyan csoporttudat, ami nem Nagytétényhez, hanem a Baross Gábor-telephez kötődött, sőt, előfordult, hogy a helyiek Nagytéténnyel szemben definiálták önmagukat.

A telepen élők két fontos, a környék arculatát máig meghatározó intézményt, iskolát és egyházközséget hoztak létre úgy, hogy alapvetően a saját anyagi erejükre támaszkodtak. Ezek az intézmények nemcsak alapvető funkcióikon keresztül erősítették a helyi öntudatot, hanem azért is, mert a Baross Gábor-telepen élők erőfeszítéseire volt szükség ahhoz, hogy létrejöhessenek.

(Identitás)építés

Az iskola

A polgári kör 1909-ben, tehát a telep felparcellázása után mindössze négy évvel alakult. Meglátásom szerint a kör megalapítása és az iskola létrehozása egyértelmű példái annak, hogy már igen korán kialakult valamiféle összetartás az ideköltözők között. Az állandó lakosoknak szüksége is volt erre, mivel a mindennapi szükségleteiket kielégítő Nagytétény két kilométer távolságra volt, a közeli Kistétény pedig

⁵² BFL, JK, 1927/77.

⁵³ *Budaidei Hírlap*, 3. (1941. december 16.) 12. sz. 5.

nem rendelkezett megfelelő infrastruktúrával. A polgári kör a második világháború utáni megszüntetéséig működött, és határozottan fellépett a telep érdekei mellett. A közös érdekek felismerése és közös célok megfogalmazása nyomán létrejött a castelli értelemben vett „városi mozgalom”, az ország különböző pontjairól a telepre költöző emberek csoporttá szerveződtek.

A polgári kör első fontosabb célja egy elemi iskola létrehozása volt, amelynek fenntartási költségeit jelentős részben magára vállalta: bérelte az épületet, beszerezte a tanszereket, és csak a tanító fizetésének az előteremtését kérte a nagytétényi településvezetőktől, amit azok először megtagadtak.⁵⁴ Az Állami Iskolai Gondnokság átirata törte meg végül a jeget. Mivel értesültek arról, hogy a Baross Gábor-telepen „az iskolakötelesek száma megközelíti a százat”, és sem Nagytétény, sem Kistétény iskolái nem tudják őket befogadni, kötelezték a községet, hogy a „már készenálló” telepi iskolában indítsák meg a tanítást. A tanítót hivatalosan a nagytétényi egyházközség fizette (mint fenntartó), de a község biztosította a fedezetet, évi 1000 koronát.⁵⁵ Az átirat 1911. szeptember 1-jén kelt, a határozat pedig szeptember 17-én, tehát csak ezután indulhatott meg a tanítás.

Az iskola finanszírozása azonban hamarosan megváltozott. November 24-én már napirendre került az a levél, amelyben a polgári kör kérte, hogy a község vegye át az iskolafenntartás összes költségét. A képviselő-testület – érthető módon – „rövid, de heves eszmecsere után” elutasította a kérvényt,⁵⁶ ám egy hónappal később már a járási főszolgabíró rendeletét tartotta kezében a jegyző. Ebben a főszolgabíró kötelezte a községet, hogy gondoskodjék a barossi iskola fűtéséről és takarításáról a tél hátralévő részében. A fenntartó katolikus egyháznak nem volt vagyona, és a polgári kör „csak rendes per útján lenne vállalt kötelezettségének teljesítésére kényszeríthető, ami viszont a folyó télben való tanítást tenné lehetetlenné”.⁵⁷ A polgári kör elérte a célját: iskola létesült a telepen, azonban kiderült, hogy az előzetes ígéretek ellenére nincs pénz a fenntartásra. Sajnos a polgári kör iratai elpusztultak, így nem tudjuk, hogy eközben milyen vitákat folytattak egymás között a kör tagjai. Tudták előre, hogy nem lesz elég vagyonuk, és szándékosan vállalták túl magukat az iskola érdekében? Vagy rosszul kalkuláltak? Ezekre a kérdésekre nem tudunk választ adni. A fennmaradt források alapján viszont az megállapítható, hogy a Baross Gábor-telepen valóban volt igény iskolára, ezt a polgári kör felismerte, és tett is az ügy érdekében. A pénzihiány miatt azonban összetűzésbe került a községgel: ez már valószínűleg nagyobb nyilvánosságot kapott, mint a Weisz Gyuláné által kezdeményezett vasútállomás ügye. Itt a már létező iskola megszűnéséről, rossz körülményeiről volt szó, ami az iskolába járó közel száz gyereket és szüleit személyesen is érintette. A problémát végül a község oldotta meg, de nem önszántából, hanem azért, mert kötelezve volt rá.

A tanterem és a tanítói lakás a XVI. és XIII. utca sarkán álló épületben volt. Ma emléktábla hirdeti, hogy ebben az épületben működött a barossi iskola néhány évig, a háború alatt ugyanis megszűnt a tanítás, később pedig új helyen, a IV. utca 12. szám alatt, szintén egy bérleményben folytatódott az oktatás.

⁵⁴ BFL, JK, 1911/82.

⁵⁵ A bekezdésben található idézetek a következő határozatból valók: BFL, JK, 1911/115.

⁵⁶ BFL, JK, 1911/133.

⁵⁷ BFL, JK, 1911/157.

Mi is a jelentősége az iskolának a helyi identitás kialakulása szempontjából? Az identitás erősítésében helyi iskola létesítésével hosszú távon nagy eredményeket lehet elérni, hiszen itt (is) szocializálódnak a gyerekek.⁵⁸ Ha az iskola nem is törekszik a helyi értékek felderítésére és bemutatására, de új fórumot teremt a telepen élő gyermekeknek, ahol megismerhetik egymást, kialakulhatnak közöttük barátságok és ismeretségek. Ezek az élmények nemcsak az egymás iránti, de az iskolához és a telephez fűződő kötődést is kialakíthatják. A Baross Gábor-telepi iskola esetében tudjuk, hogy olyan tanítók dolgoztak itt, akik a telep társadalmi életében is komoly szerepet játszottak. Ilyen személy volt például Zavagyák Cirill,⁵⁹ aki 1932-ig, Nagytéténybe való áthelyezéséig tanított itt. Egy ideig a Templomépítő Egyesület főtitkári teendőit is ellátta, kántorkodott a katolikus egyházközségben, és a polgári körnek is oszlopos tagja volt. A harmincas években a Nemzeti Egység Pártjának egyik helyi vezetője lett. Hasonlóan aktív volt az itt tanító Tessely Károlyné és Halmos Károly, illetve több igazgató, például vitéz Pusztay János vagy Kántor Imre is.

Az iskolába 1925-ben 126 gyerek járt, ennek ellenére a tanintézmény csak két tanteremmel rendelkezett. Az idők folyamán többször bővítették ugyan, de a gyerekszám gyorsabb ütemben nőtt a telepen, így az iskola szűkössége és a rossz tanítási körülmények a harmincas évek második feléig folyamatos problémát jelentettek. Először a polgári kör lépett: levelet írtak a képviselő-testületnek, amelyben a „*Baross-telepi tanköteles gyermekek megfelelő tanterméről való gondoskodást*”⁶⁰ kérték. A község ez esetben hamar intézkedett, és a nemsokára megbízást is adtak egy helybeli kőművesnek, Bischof Máténak „*2 drb 10 méteres tanterem egy tanári szoba előszoba fűskamra és a szükséges illemhelyek*” építésére.⁶¹ A főjegyző 1926. július 28-án jelentette a képviselő-testületnek, hogy az építkezés elkészült, a barossi gyerekek birtokba vehették az új épületet az Apponyi út 66. alatt,⁶² a polgári kör pedig sikerként könyvelhette el a bővítést. Ekkortól négy tanteremben folyt a tanítás. Ez egy fontos példája annak, hogy a Baross Gábor-telep és Nagytétény viszonya nem csupán a folyamatos konfliktusokról szólt, hanem az együttműködésre is volt példa.

1929-ben a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól nyolcvanezer pengő kölcsönt kapott a község a barossi iskola bővítésére, hogy az új iskola „*3 tanteremmel, egy tanítói lakással, egy tanácskozó szobával és a szükséges mellékkeliségekkel*” felépülhessen.⁶³ A következő években a község házában többször felmerült az iskola kérdése, de az építkezés nem indult el, mert a minisztériumi kölcsönön túl további hitelre lett volna szükség a vállalkozáshoz,⁶⁴ a hitelt viszont nem tudták volna visszafizetni, így nem sikerült eljutni a kivitelezésig, pedig „*lehetetlen, hogy 260 beiskolázott tanköteles gyermek tanítása két tanteremben folytattassék*”.⁶⁵ A jegyzőkönyvrészletből megállapítható, hogy hét év alatt közel duplájára emelkedett a Baross Gábor-telepen az iskolások száma:

⁵⁸ Vö.: „Az identitás erősítésének folyamata az oktatáson keresztül érheti el a látszólag legkisebb, de hosszú távon a legnagyobb eredményt.” MÓRICZ, 2011. 36.

⁵⁹ Nevével Cyrill és Ciril alakban is lehet találkozni.

⁶⁰ BFL, JK, 1925/101.

⁶¹ BFL, JK, 1925/104.

⁶² Máig ezen a helyen áll az iskola.

⁶³ BFL, JK, 1929/131.

⁶⁴ BFL, JK, 1930/51.

⁶⁵ BFL, JK, 1932/107.

Év	Az iskolába járó diákok száma
1911	„közel 100”
1925	126
1932	260
1936	356
1938	507

A diákság létszámának alakulása a Baross Gábor-telepen

A zsúfoltság 1934-re meghaladta a barossi családok tűréshatárát. *„Egészséges iskolát gyermekinknek. A Baross Gábor-telepi lakosok küldöttségileg mentek a Kultuszminisztériumba, hogy a súlyos iskolakérdést megoldhassák”* – olvasható a hosszú cím a *Nagytétényi Újság* 1934. júniusi számában. A továbbiakban a panaszok oka is kiderül: *„Az iskolaépület mindössze két tanteremből áll, úgyhogy a nagylétszámú tanulókat a tanerők erre a célra alig alkalmas magánházban tanítják. Az iskolának teljesen nyitott, soklépcsős feljárata van. Télen a hó s az eső a lépcsőkre fagy s napirenden vannak az elcsúszások és fej betörések. De még ennél is nagyobb baj az, hogy az iskolának nincs vize. Most, a nyári nagy forróságban kegyetlenséggel határos a gyermekeket szomjuzni hagyni.”*⁶⁶

A cikk megjelenése után egy év telt el, mire elkészültek a tervek a három tantermes bővítésről, 1935 szeptemberében azonban újra csak két tanteremről volt szó.⁶⁷ A jogi és pénzügyi huzavona hatására végül a következő évre csak egy kút fúrásáig jutott a község, ami egyébként fontos előrelépést jelentett. Az új iskolaépület megnyitását őszre ígérték.⁶⁸ A hangulat a *Nagytétényi Újság* cikkei alapján igen feszült lehetett: miután kitudódott, hogy a község az új épület átadását 1936 szeptemberére tervezi, Fáy Ignác, a Nemzeti Egység Pártjának nagytétényi elnöke abbéli reményét fejezte ki, hogy *„ezzel talaját veszti azon igyekezet, amelyet egyesek az iskola késedelmesnek látszó elkészülésével kapcsolatban bizonyos hangulatok keltésére kívántak felhasználni”*.⁶⁹

Az iskola azonban nem készült el, mert a képviselő testület az előljárással szemben nem a legolcsóbb megoldásra törekedett, hanem lokálpatrióta módon a helyi vállalkozót támogatta, így az előljárásság által már megkötött szerződést fel kellett bontani, és újat kötni egy nagytétényi vállalkozóval.⁷⁰ Ez a döntés egy éves csúszást eredményezett, mivel a tanítás alatt nem volt lehetőség az építkezésre.

A határozatnak két érdekessége is van. Egyrészt a szerződés felbontása mellett érvelt Páll Ernő és vitéz Barotányi Ferenc is, akik a barossi polgári körnek és a községi képviselő-testületnek is tagjai voltak, sőt, Barotányi a Baross Gábor-telepi iskola igazgatója is volt. A döntés mögött tehát részben barossiak álltak, akik fontosabbnak tartottak más szempontokat, mint az iskola mielőbbi elkészülését, vagy egyszerűen nem voltak tisztában azzal, hogy ennek a döntésnek a következményeként jelentősen csúszni fog az építkezés. Másrészt a jegyzőkönyvből kiderül, hogy a képviselők döntésének hátterében egy helyi vállalkozó támogatása állt, a hivatalos

⁶⁶ *Nagytétényi Újság*, 2. (1934. június) 6. sz. 2.

⁶⁷ *Nagytétényi Újság*, 3. (1935. szeptember 1.) 17. sz. 6.

⁶⁸ *Nagytétényi Újság*, 4. (1936. június 15.) 12. sz. 1.

⁶⁹ *Nagytétényi Újság*, 4. (1936. május 15.) 10. sz. 2.

⁷⁰ BFL, JK, 1936/103.

indoklásban azonban már formai okokra és az irreálisan alacsony árra hivatkozva utasították el a legjobb ajánlatot tevő vállalkozót, így a döntésük mögé végül találtak hivatalos indoklást is.

Ezen a képviselő testületi ülésen tehát a Baross Gábor-telepiek és a nagytétényiek teljes egyetértésben döntöttek egy, a telepet érintő ügyben, a motivációjuk a lokális identitásukból, Nagytétényhez való kötődésükből fakadt. Ezek szerint a barossiak, legalábbis a közgyűlések résztvevői, a községen belüli lakóhelytől függetlenül rendelkeztek nagytétényi öntudattal is, ami mellett több esetben megfért a barossi identitás is.

A Baross Gábor-telepen élők a szeptemberben és októberben megjelenő *Nagytétényi Újság* alapján egyértelműen a község vezetését okolták a csúszás miatt. A cikkeket, ahogy az megszokott, a helyi értelmiség írta, de ez esetben nem a Nagytétényben, hanem zömmel a Barosson élők. Külön figyelmet érdemel, hogy a szülők is nagy számban írtak leveleket a szerkesztőségnek (az egyiket 24-en írták alá), amiből néhányat közölt a lap. A szemelvények a korabeli barossi közhangulat lenyomatainak tekinthetők: „Az anyaközségben sok minden épülne, ami sokkal kevésbé fontos, mint a mi iskolánk. Az anyaközségnek nem szabad elfelejtenie, hogy Nagytétény fejlődése Baross Gábor-teleppel indult meg és Nagytétény fejlődésének jövője Baross Gábor-telepen volt és lesz.” (Dr. Braun György, orvos.)⁷¹ Továbbá: „Itt, Baross-telepen azonban – ahol bizony jócskán vagyunk megáldva több gyermekkel – óriási az elkeseredés, mert szegény kítóanságunk süket fülekre talál, nem kapunk iskolát, és így kénytelenek vagyunk 360 iskolás gyermekünket iskola helyett rosszul szellőzhető odukba járattatni, mert hatalmas telepünkön sem iskola, sem napközi otthon sincsen.” (Egy szülő.)⁷²

A késlekedés igencsak megbolygatta a helyi közéletet. A barossi polgári kör elnöke, az iskola igazgatója, vitéz Pusztay János lemondott a kör elnökségéről, mert a községben lázítónak mondták. Dr. Sólyom Barna Zoltán, a Hungária Gumigyár igazgatója felajánlotta a gyár egyik épületét az iskolának, a polgári kör pedig küldöttséget akart meneszteni a miniszterelnökhöz az iskola ügyében. (Ezt a tisztelet egyébként ekkoriban a nagytétényi birtokos Gömbös Gyula töltötte be.) Az iskolában eközben folyt a tanítás, 356 gyerek tanult nyolc tanító irányításával, négy tanteremben,⁷³ egy új és egy régi, szűk épületben.

A *Nagytétényi Újság* hasábjain decemberre ült el az iskoláról való cikkezés, majd márciusban már arról lehetett olvasni, hogy a község kiírta a versenytárgyalást.⁷⁴ Az építkezés Fridl Elemér tervei alapján 1937 júniusában indult el,⁷⁵ és a tanév elejére el is készült. Az új iskolát Bakács István méltatta az újság címlapján. Két tant terem egybenyitásával egy nagy közösségi teret hoztak létre az építők, és az iskolai könyvtárnak is volt benne hely.⁷⁶

1938-ban 507 gyermek iratkozott be az iskolába. Az iskola egy évvel az új épület átadása után újra szűknek bizonyult, a tantestület pedig kevésnek.⁷⁷ Ekkor már a

⁷¹ *Nagytétényi Újság*, 4. (1936. szeptember 1.) 17. sz. 4.

⁷² *Nagytétényi Újság*, 4. (1936. október 1.) 19. sz. 3.

⁷³ *Nagytétényi Újság*, 4. (1936. szeptember 1.) 17. sz. 2-3.

⁷⁴ *Nagytétényi Újság*, 5. (1937. március 15.) 6. sz. 2.

⁷⁵ *Nagytétényi Újság*, 5. (1937. június 1.) 11. sz. 7.

⁷⁶ *Nagytétényi Újság*, 5. (1937. szeptember 15.) 18. sz. 1.

⁷⁷ *Nagytétényi Újság*, 6. (1938. szeptember 17.) 18. sz. 6.

három helyett öt új tanteremre lett volna szükség, azonban az újabb bővítésre csak 1954-ben került sor.⁷⁸

A Baross Gábor-telepi elemi iskola nem csak az oda járó diákok számára volt az identitás erősítésének az eszköze, az iskolabővítés és fenntartás körüli vitákban sokszor a helyi elit és a szülők hallatták a hangjukat. A levelekből kiderül, hogy a szembenállás narratívája szerint a „nagy-tétényi urak” gáncsolták el a „szegény barossi családok” számára sokat jelentő iskolabővítés ügyét. A telephez való kötődés – a rossz iskolakörülmények okán – mozgósító erővel is bírt, amit a *Nagy-tétényi Újság* szerkesztőségébe érkezett levelek nagy száma is mutat.

A templom

Az első misét a Baross Gábor-telepen 1926 májusában tartotta Murcsik Pál, nagy-tétényi káplán a frissen épült, de még csak két tantermes iskolában.⁷⁹ Murcsikot a telepen élő katolikusok hívták. Ekkortól rendszeresen tartottak katolikus istentiszteleteket a telepen, és szeptember 26-án megalakult a Baross Gábor-telepi Római Katolikus Templomépítő Egyesület. A templomépítő célja az alapszabály szerint: „Az építendő Baross Gábor telepi rom. Kath. templom felépítéséhez és fenntartásához szükséges anyagi eszközök beszerzése. A templom felszerelését illetőleg az egyesület a mindenkori nagy-tétényi rom. Kath. plébános úr utasításait veszi irányadóul.”⁸⁰ Az egyesület első elnöke Halmos Gusztáv, főtítkára pedig Berecz Károly volt.

A templomépítő egyesület megalapítása és a Baross Gábor-telepen tartott szentmisék rendszeressé válása egyértelművé tette, hogy egyházi téren a telep önálló-sodni szeretne, függetlenül magától a Nagy-tétényi Nagyboldogasszony Egyházközségtől és annak templomától. A telepen élő katolikusok mind létszámban, mind anyagiakban elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy önálló egyházközséget alapítsanak. A telepi katolikusokat ekkortól nemcsak a közös vallás és lakóhely, hanem a közös cél is összetartotta.

A nagy-tétényi plébános, Ferschits János szerepéről egymásnak ellentmondóan nyilatkoznak a források. A püspökségre küldött plébániatörténet szerint a plébános az egyesület megalapítói között volt,⁸¹ és a *Canonica Visitatio* is említi a közreműködését,⁸² ám ezzel szemben Párkányi arról ír, hogy a barossiak külön kezdeményezései „a nagy-tétényi anyaegyháznál nem keltettek különösebb örömet”.⁸³ Mivel Párkányi Ferenc művében rendszeresen szembefordult Nagy-tétényvel, könnyen lehet, hogy itt is rosszabb színben tüntette fel a történet nagy-tétényi szereplőjét, mint indokolt lenne, s a plébánosnak valóban volt szerepe a templomépítő egyesület létrehozásában.

Az egyesületben 1927-ben 61-en fizettek rendes tagdíjat, valamit 17 fő pártolói tagsággal rendelkezett.⁸⁴ Az 1933. évi elszámolásból⁸⁵ az látszik, hogy a tagdíjak csak

⁷⁸ PÁRKÁNYI, 1958. 122.

⁷⁹ PÁRKÁNYI, 1958. 186.

⁸⁰ SzfvPL, 4569AB, 1288/1932 (4. §).

⁸¹ SzfvPL Kt, No.: 1678.

⁸² *Canonica Visitatio*. Baross Gábor-telep, 1948. 2.

⁸³ PÁRKÁNYI, 1958. 185.

⁸⁴ PÁRKÁNYI, 1958. 188.

⁸⁵ SzfvPL, 4569AB, 1025/1934

a költségek töredékét fedezték, de így is a második legnagyobb tételt jelentették a bevételek között. Az építkezés költségeit nagyrészt adományokból teremtették elő. A templomépítés védnökeinek a székesfehérvári püspököt, Prohászka Ottokárt (később Shvoy Lajost), továbbá Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi minisztert, illetve Vass József népjóléti minisztert hívták meg. Az építendő templom telkét részben Nagytétény község, részben Róka Gyula (aki ekkortájt parcellázta fel a róla elnevezett Róka-telepet) ajándékozta az egyházközségnek.⁸⁶ A két terület egymás mellett feküdt az iskola szomszédságában. Az építkezés költségeinek előteremtésére a templomépítő egyesület estélyeket és bálokat szervezett, az egyházközség pedig igyekezett beszedni az egyházadót,⁸⁷ a legnagyobb bevételt mégis az adományok jelentették. Nagytétény község a telekajándékozáson és más természetbeli juttatásokon kívül pénzzel is támogatta a templomépítést, valamint minisztériumok, a püspökség és özv. Imre Lajosné helybeli lakos adományozott nagyobb összeget.⁸⁸

1927 júniusában jutott a haranglábállításig az egyesület. A harang felszentelésére – talán a Ferschits plébánossal való rossz kapcsolat miatt – a törökbálinti papot hívták meg, sőt, a nagytétényi plébániára nem is küldtek meghívót a szervezők. Ezen Ferschits okkal sértődhetett meg, úgy tűnik ugyanis, hogy ha kezdetben volt is együttműködés, ekkorra már a Templomépítő Egyesület nem ápolt jó viszonyt a plébánossal. Ezután nem sokkal a templomépítő egy levelet írt az egyházközségnek, amelyben panaszt emelt a telepre járó káplán ellen modortalansága és nemtörődömsége miatt, valamint azt is szóvá tették, hogy nincs mindig harangozás úrfelmutatáskor. Murcsik Pál káplán erre a következő szentmisén válaszolt: „Köszönje meg Baross Gábor telep, hogy [egyáltalán] misét kapott és kap.” Az egyesület leveléből kiderül, hogy a káplán lekezelően bánt a barossi hívekkel, amit ez a kiragadott mondat is tükröz. Murcsik a nagytétényi plébániához kötődött, a Baross Gábor-telepen élők céljaival és problémáival nem azonosult – számára ők jelentették az *outgroup*-ot. Nem tudjuk, hogy kinek a döntése nyomán, de ekkortól nem járt pap a telepre Nagytétényből, az egyesület hívott minden héten valaki mást. Az esetet leíró Párkányi szerint „majdnemhogy azt mondhatnók, hogy ezzel az esettel történt meg a végleges szakadás Baross Gábor telep és Nagytétény között”.⁸⁹ Az első állandó lelkész, Lényi Vince 1929-ben költözött ide Csepelről. Az ő nevéhez fűződik az egyházközség megalapítása: 1930. január 1-től a nagytétényi plébánia filiájaként létrejött a Baross Gábor-telepi Jézus Szíve Egyházközség.⁹⁰ Innentől állandóan lakott katolikus pap a telepen.

A Baross Gábor-telepen élő katolikusok számára több változást hozott az 1933-as év. A templom felépítésével létrejött egy közösségi tér, ami a csoportnak „otthona” lehetett, amihez kötődhetek, és aminek az építésében valószínűleg bizonyos mértékben majdnem mindenki részt vett, másrészt az építkezést két nagy esemény is kísérte (az alapkövetétel és a felszentelés). Olyan impulzusok érhatték a barossi katolikusokat, amelyek több identitásfaktort pozitívan befolyásolhattak.

⁸⁶ PÁRKÁNYI, 1958. 186.; SzfvPL, 4569AB, 2762/1930.

⁸⁷ Dr. Haraszti Károly levelet írt a lelkésznek, amiben kifejtette, hogy soknak találja az egyházadót. Válaszában Horváth, a telep papja kifejtette, hogy ez az ára annak, ha külön akarnak válni Nagytéténytől. (SzfvPL, 4569AB, 2151/1931.)

⁸⁸ SzfvPL Kt, No.: 1678.

⁸⁹ Az eset teljes leírása és az idézetek forrása itt található: PÁRKÁNYI, 1958. 188–189.

⁹⁰ PÁRKÁNYI, 1958. 193.

Egyrészt a közös események erősítik az emberi kapcsolatokat, másrészt a templom a vallásos élet alapvető helyszíne, a vallásgyakorlásoz tartozó infrastruktúra részének tekinthető, így erősíti a lakóterület szeretetét és vonzóbbá teszi a tájat.

Az alapkövetéltre május 7-én került sor.⁹¹ A *Nagytétényi Újság* tudósítása és a korabeli fényképek alapján az eseményen a helyi közelet fontos személyei is részt vettek, úgymint Kiss János községi bíró, Marastóni László főjegyző vagy Szalóky-Navratil Dezső országgyűlési képviselő. A szertartás után a Peterkovics-féle vendéglőben tartottak fogadást, ahol – a cikk tanúsága szerint úgy tűnik, hogy – sokan igyekeztek a Nagytétény és a Baross Gábor-telep közötti ellentéteket elsimítani. Sokan méltatták, hogy a barossi közösség a templom építését „kevés pénzzel bár, de sok reménységgel” végzi, és sok sikert kívántak a folytatáshoz. Kiss János beszédéről így tudósít a lap: „A község őszinte örömét tolmácsolta. Meggyőző erejű szavakkal szoros együttműködésről beszélt. Sokan azt mondják, hogy a község úgy kezeli Baross-telepet mintha mostoha gyermek volna. Ez nem felel meg a valóságnak. Igaz lelkiismerete mondja, hogy Baross-telep a község édes gyermeke. A főjegyző minden tevékenysége őt erről győzte meg. Becsületes, magyar szívvel azt mondja a barossiaknak, hogy kölcsönös megértéssel kell dolgozniuk. – A községi bíró gyújtó beszédét viharos helyesléssel fogadták a megjelentek. Ez a beszéd igen alkalmas volt arra, hogy a felmerült kétségeket eloszlassa.”⁹²

A községi bíró azt a vélekedést igyekezett háttérbe szorítani, amely szerint a község nem azonosult a Baross Gábor-telep érdekeivel. Ebből az következik, hogy létezett ilyen vélekedés, még hozzá olyan erős, hogy a bíró érdemesnek találta az ünnepi alkalmat arra, hogy erről beszéljen. Ha hihetünk az újságnak, akkor az együttműködésről szóló beszéd sikert aratott, ami azt mutatja, hogy a jelenlévők egyrészt megértették, hogy Kiss János békülő gesztust kíván tenni a telepen élők felé, másrészt egyetértettek a beszéd céljaival is.

A szeptember eleji templomszentelésről a *Nagytétényi Újság* csak az „Egyházi hírek” rovatban közölt pár bekezdést, azt is hibás dátummal.⁹³ Az esemény elhanyagolása főleg a bíró korábbi beszédével és az alapkövetéltre szóló, közel két oldalas beszámolóval összehasonlítva meglepő. Míg az alapkövetélnél főleg a barossi egyházközség volt az érdeklődés homlokterében, addig ez alkalommal a püspök volt a főszereplő, a szentelés utáni programra pedig csak egy mondatban utal a cikk szerzője, a nagytétényi plébános. A címlap alapján a *Nagytétényi Újság* körüli kérdések fontosabbnak bizonyultak, mint a templomszentelés.

A templom – bár még nem volt teljesen felszerelve⁹⁴ – állt. Pusztai János egyházközségi titkár éves jelentésében a következőket írta: „A mi kis telepünk, mely sosem volt a sors kegyeltje, amely mindig a mellőzést és a lekicsinylést érezte, nem ijedt meg, nem hátrált meg a gazdasági élet anarchiájától, hanem lelkesedéssel és nagy elszántsággal felépi-

⁹¹ Több helyen (pl. PÁRKÁNYI, 1958. 199.) május 4-e vagy 5-e szerepel, de a *Nagytétényi Újság* tudósításában és Bizzler Pál püspökhöz írt levelében (SzfvPL, 4569AB, 1039/1933.) is május 7-e van feltüntetve. Az is az utóbbi dátum mellett szól, hogy ez esett vasárnapra, és nem tartom valószínűnek, hogy munkanapon tartottak volna egy ilyen jelentőségű egyházi eseményt.

⁹² *Nagytétényi Újság*, 1. (1933. június) 3. sz. 2–3.

⁹³ *Nagytétényi Újság*, 1. (1933. október) 7. sz. 1. Az újság szeptember 4-re teszi a templomszentelést, és ugyanígy hibásan szerepel a dátum a nagytétényi *Historia Domus*ban is. (Idézi: PÁRKÁNYI, 1958. 185.)

⁹⁴ Nem volt körülötte kerítés, a templomkert parkosítása is későbbre maradt, valamint padok sem voltak, és a vakolás sem készült el.

*tette a hithűség várát, az ő kis Templomát.*⁹⁵ Ez a Baross Gábor-telepi identitás egyik tömör megfogalmazása: a kicsi, elnyomott csoport, amely a nehéz körülmények ellenére összefogással eléri célját. Bár ennek az identitásnak részét képezi a siker, de nagy hangsúlyt kap a sikerig vezető rögös út.

A felépült templom nem csak a katolikusok telephoz való kötődését erősítette. A Baross Gábor-telep egyik legnagyobb épületéről van szó, ami a településrész arculatát is meghatározza: az első olyan épület, amelyre jellepként lehet tekinteni.

Összegzés

Miért alakulhatott ki a Nagytétényhez tartozó Baross Gábor-telepen az anyaközségtől eltérő, sőt néha azzal szembehelyezkedő helyi identitás? Véleményem szerint ez három fő tényezőnek köszönhető.

1. A telep több kilométerre van az anyaközségtől, ami nem esik egy irányba sem a közeli Budatétényvel, sem az 1923-ban városi rangot kapó Budafokkal, sem az egy óra alatt elérhető fővárossal. Bár közigazgatásilag össze voltak kötve, de a viszonylag távoli, nehezen megközelíthető nagytétényi intézmények miatt a telep és a község érdekei sok esetben nem egyeztek. Az érdekkülönbség miatt létrejött az *ingroup* és az *outgroup*, a közös érdekek mentén pedig a telepen hamar megindult a csoporttá alakulás.⁹⁶

2. A földrajzi távolság mellett eltért a két településrész társadalmi összetétele is. Amíg az anyaközség a sváb borászfaluból alakult át a századfordulón az iparosodó, magyarosodó és gyorsan növekvő községgé, addig a Baross Gábor-telepen egy magyar anyanyelvű, a környékhez zömmel korábban nem kötődő, munkások és kisebb részben fővárosi nyaralók által benépesített településrész jött létre. Ez is a külön csoporthoz tartozást erősítette, főleg kezdetben, amikor ezek a különbségek még markánsabban megmutatkoztak.

3. Az identitás kialakulásához Castells szerint helyi-városi mozgalmakban való részvétel⁹⁷ szükséges, ez pedig 1909-től, a polgári kör megalakulásától adott volt a telepen, miközben az egyesületi élet – főleg a két világháború között – igen élénk volt. Az iskola mellett a templom is egy alulról jövő kezdeményezésnek köszönhetően épült fel. Ezek az intézmények nem csak a táj meghatározó épületei, de a területhez való kötődést több módon is erősítik: a lakosság a rengeteg emlék mellett amiatt magáénak érezhette az iskolát és a templomot, mert valamilyen formában részt vett a felépítésében, létrehozásában. Az egyesületek és ezek az intézmények azok, amelyek fórumot, találkozási lehetőséget is biztosítanak a helyben élőknek, így lehetőséget nyújtanak arra, hogy emberi kapcsolatok jöjjenek létre, ami szintén a helyi identitás egyik fontos erősítője.⁹⁸

⁹⁵ SzfvPL, 4569AB, 1025/1934. Idézi: PELIKÁN, 2012. 18–19.

⁹⁶ Vö.: „Csoportok csak abban az esetben jöhetnek létre, ha a potenciális tagoknak eleve olyan érdekeik vannak, amelyeket csak közösen realizálhatnak.” Olsont idézi: CSEPELLI, (1997). 410.

⁹⁷ „Az embereknek részt kell venniük nem kifejezetten forradalmi jellegű városi [helyi - B. Á.] mozgalmakban, amelyeken keresztül felfedezhetik és védelmezhetik közös érdekeiket, valamilyen szinten közös életmód alakul ki, és új célok formálódhatnak.” CASTELLS, (1997). 95.

⁹⁸ Vö.: BUGOVICS, 2007. 233.

Felhasznált irodalom és rövidítések

- BFL** **Budapest Főváros Levéltára**
 JK Nagytétény nagyközség Képviselőtestületi Jegyző-
 könyvei, (V. 707. A).
 V. 707. B Nagytétény nagyközség vegyes iratai.
- SzfvPL** **Székesfehérvári Püspöki Levéltár**
 4569AB Baross Gábor telepi Jézus Szíve Egyházközség Iratai.
- SzfvPL Kt** **Székesfehérvári Püspöki Levéltár, Kézirattár**
 No.: 1678 KUTHY István: *Plébániatörténeti adattár*.
- BUGOVICS**
 2007 BUGOVICS Zoltán: *Társadalom, identitás és területfejlesztés. A területi identitás és a regionalitás kapcsolata*. Budapest, L'Harmattan, 2007.
- CASTELLS**
 (1997) CASTELLS, Manuel: *Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. Az identitás hatalma*. 2. köt. Ford.: Berényi Gábor – Rohonyi András. Budapest, Gondolat, 2006. *(Az információs társadalom klasszikusai)*
- CZAGA–GARBÓCZI–SZABÓ**
 2002 *Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez, 1731–1950*. Szerk.: CZAGA Viktória – GARBÓCZI László – SZABÓ Csaba. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2002.
- CSÉFALVAY**
 1990 CSÉFALVAY Zoltán: *Térképek a fejünkben*. Budapest, Akadémiai, 1990.
- CSEPELI**
 (1997) CSEPELI György: *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris, 2006. *(Osiris tankönyvek)*
- ERIKSON**
 (1950) ERIKSON, Erik H.: *Gyermekkor és társadalom*. Ford.: Helmich Katalin. Budapest, Osiris, 2002. *(Osiris könyvtár. Pszichológia)*
- FEINEK**
 1998 FEINEK Györgyné: *Helytörténeti olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak*. Budapest, Budafok-Tétény, Budapest XXII. Kerületi Önkormányzat, 1998.
- FISKE**
 (2004) FISKE, Susan T.: *Társas alapotívumok*. Ford.: Berkics Mihály – Gósiné Greguss Csilla – Vörös Anna. Budapest, Osiris, 2006. *(Osiris tankönyvek)*
- GYÁNI–KÖVÉR**
 2003 GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 2. kiad. Budapest, Osiris, 2003. *(Osiris tankönyvek)*
- JOÓ–TÓTH**
 1998 *Tétény – Promontor. Budapest XXII. kerületének története*. Szerk.: JOÓ Ernő – TÓTH Gábor. Budapest, Budapest Főváros XXII. Kerületi Tanácsa, 1988.
- LOVÁSZ–VÁRNAGY**
 1987 LOVÁSZ István – VÁRNAGY Zoltán: *A helyiérdekű közlekedés kiépülése. A főváros tömegközlekedése másfél évszázada. A reformkortól 1919-ig*. 1. köt. Budapest, BKV, 1987.

PÁRKÁNYI

1958 PÁRKÁNYI Ferenc: *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével.* (Kézirat.) 1958.

PATAKI

1986 PATAKI Ferenc: *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései.* Budapest, Akadémiai, 1986.

PELIKÁN

2012 PELIKÁN Imre: *A Baross Gábor telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története 1925–2011.* Budapest, Editio Bernardus, 2012.

REISZIG

(1910) REISZIG Ede: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községei. In: *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye.* 1. köt. Szerk.: BOROVSKY Samu. Budapest, Dövény, 1990. 25–166.

REXA

1934 REXA Dezső: *Dunamenti nyaralóhelyek.* Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1934.

THIRRING

1990 THIRRING Gusztáv: *Budapest környéke. Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták és a természet kedvelői számára.* Budapest, Magyar Turista Egyesület Budapesti Osztálya, 1990.